

Известия списание на Икономически университет 3 (2020)

ИЗВЕСТИЯ

списание на Икономически университет – Варна

<http://journal.ue-varna.bg>**ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ПРАВОТО И ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ****Ирена ИЛИЕВА¹**

¹ Институт за държавата и правото при БАН, София, България.
E-mail: irena_ilieva@lawyer.bg

JEL K100, K240, K320, K380**Резюме****Ключови думи:**

върховенство на правото, изкуствен интелект, система на изкуствен интелект, пандемия от КОВИД-19, права на човека.

Статията цели да представи връзката и взаимодействието между върховенството на правото и изкуствения интелект в няколко критични аспекта като автономността на системите за изкуствен интелект, качеството на данни, непрозрачността, както и проблема за защитата на основните права и свободи на човека в периода на пандемията от КОВИД-19.

© 2020 Икономически университет – Варна

Цитиране: ИЛИЕВА, И. (2020) Върховенството на правото и изкуственият интелект. *Известия. Списание на Икономически университет – Варна.* 64 (3). с. 210 - 226.

Въведение

Новите технологии винаги са въздействали революционно върху обществено-политическия и икономическия живот на обществата, както и върху международните отношения. Именно научно-техническият прогрес води в средата и края на 19 в. до създаването на нов субект на международните отношения и международното право: международните организации (Борисов, Илиева, Драгиев 2009, с. 79 – 84).

Понастоящем сме свидетели на нова технологична революция, свързана и с все по-широкото използване на изкуствения интелект (ИИ). Той навлиза в почти всички сфери на нашия живот. Все повече се налага мнението, че живеем в период на дигитална революция. Пандемията от КОВИД-19 още повече засили

зависимостта на обществата и всички хора от дигитализацията. Най-яркият пример са лекарските консултации онлайн и персонализираната медицина. Изкуственият интелект навлезе в много сфери на личния ни, обществения живот и международните отношения: филтрирането на спам, планирането на трафика, логистичен мениджмънт, разпознаване на гласове, диагностициране на болести, включително на ракови заболявания¹, предвиждане и предпазване от кибератаки. Алгоритми се използват в криминалистиката и криминологията – за откриване на криминологично поведение, в дейността на полицията (т. нар. predictive policing), както и в съдебната система.

В сферата на международните отношения ИИ се използва за автоматични въоръжени системи, самоуправляващи се коли, дронове и др.

В личната ни сфера прилагането на изкуствения интелект при достъпа до нашите действия в интернет дава възможност да се направи профилиране на цялостната ни същност като хора: може да се събере информация за личния ни и семеен статус, брой на деца, заплата, религиозни и политически възгледи, направени инвестиции, ипотечи, тип скорошни покупки, да се оцени какво имущество притежаваме нетно, да се определи образователното ни ниво и някои навици (например тютюнопушене и пристрастеност към хазарт).

Глобално изкуственият интелект засилва и позициите на крипто валутите, ще създаде нов тип икономика – т. нар. дигитален сектор (в индустрията и в услугите), което ще повлияе сериозно и върху правната система.

Настоящата статия си поставя ограничаваната цел да представи връзката и взаимодействието между върховенството на правото и изкуствения интелект основно в материята на защитата на основните права и свободи на човека в периода на пандемия.

Използвани понятия

Върховенство на правото

Преди да пристъпим към същността на изследването, следва да изясним термините „върховенство на правото“, „върховенство на закона“ и „правова държава“, защото те много често се използват като синоними.

Термините „върховенство на закона“ и „върховенство на правото“ се свързват с понятието „правова държава“, за което няма легално определение в Конституцията на Р България, както и различни становища в доктрината.

В Решение №1 от 27.01.2005 г. на КС по дело №8/2004 г. българският Конституционен съд приема, че „правова държава“ означава „...упражняване на

държавна власт на основата на конституцията, в рамките на закони, които материално и формално съответстват на конституцията и които са създадени за запазване на човешкото достойнство, за постигане на свобода, справедливост и правна сигурност. Конституцията в различни свои разпоредби съдържа както формалните, така и материалните компоненти на правовата държава. Те образуват една смислена съвкупност, в която си взаимодействат.“

Принципите на правовата държава включват, наред с другото, принципи като законността, която предполага прозрачен, отчетен, демократичен и плуралистичен законодателен процес, правна сигурност, забрана на произвола при упражняването на изпълнителната власт, ефективна съдебна защита от независими и безпристрастни съдилища, ефективен съдебен контрол, при който се зачитат основните права, разделение на властите и равенство пред закона. Тези принципи са признати от Съда на Европейския съюз (СЕС) и от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ).

Както сочи Тони Димов „Петнадесет години по-късно пак в Решение № 1, но от 4 февруари 2020 г.² част от съдиите от Конституционния съд³ дават различна ad hoc дефиниция за правова държава. Тя е базирана на някои от основните начала на Конституцията, каквито са това за България като република с парламентарно управление (чл. 1, ал. 1) и че се управлява според Конституцията и законите на страната (чл. 4, ал. 1, изр. 2). Според тях, няма спор, че под формулировките „управление“ и „се управлява“ Конституцията визира държавната власт като цяло, без да я разграничава на някое от нейните три „разделения“ по смисъла на чл. 8 от КРБ. Следователно, според тази група съдии от КС, изискването за извършване на управлението според Конституцията и законите на страната важи за държавната власт в нейната цялост, т.е. „*правова е държавата, в която всяка власт е подчинена на правото*“ и „*обратно, държава, в която правото се подчинява на властта, не може да се определи като правова*“ (Димов, Т. 2020, с. 309).

Всъщност „*върховенство на правото*“ и „*правова държава*“ имат различно съдържание. Както сочи Деница Топчийска „...понятието „*върховенство на правото*“ исторически се свързва с англо-саксонската правна система, а понятието „*правова държава*“ – с континенталната правна система“ (Топчийска 2016, с. 1).

В Резолюция 1594 (2007) на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа, озаглавена „Принципът на върховенството на правото“ се изяснява, че този принцип е признат в Статута на Съвета на Европа и към него се придържат Европейския съюз (ЕС), Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа

(ОССЕ), експлицитно е уреден в учредителните договори на ЕС и юриспруденцията на Съда на ЕС. Посочено е, че преводът на английският термин „rule of law”, на френски като „l'état de droit“ и на немски като „Rechtsstaat“ не отразява напълно смисъла понятието адекватно. Резолюцията критикува превода на понятието на руски като „верховенство закона“ и счита, че то трябва да е „верховенство права“, защото в страните от Източна Европа все още съществуват традициите от тоталитарно време. Формалното интерпретиране на „rule of law” противоречи на същността на върховенството на правото. Резолюцията призовава към унифициране, което да включва принципа на легалност (principle of legality) и справедлив процес (due process). В т. 6.1. от Резолюцията се приема, че терминът „rule of law” на английски и „prééminence du droit“ на френски език са съществени правни концепции, които са синоними, те трябва да се считат като такива в английските и френските версии на документите на Асамблеята, както и в техните официални преводи в държавите членки⁴ (Resolution 1594 (2007) The Principle of the Rule of Law, Text, adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 23 November 2007).

В чл. 4, ал. 1 от Конституцията на Република България се използва термина „правова държава“: „Република България е правова държава. Тя се управлява според Конституцията и законите на страната“ (Конституция на Република България 2019, с. 4). Принципът на легалността се проектира в понятието „правова държава“. Както сочи Г. Близнашки, „Принципът на *легалността* е основополагащ принцип на модерната държава, която се организира и функционира като „правова държава“, т. е. това е държава, която е обвързана от правото и разговаря със своите граждани на езика на правото“ (Близнашки 2019, с. XXXII). Според него, елементи от правовата държава са отговорността на държавата за вреди, причинени от нейни органи и длъжностни лица; организацията на държавата като конституционна правова държава и основната цел на правовата държава: гарантиране на живота, достойнството и правата на личността (Близнашки 2019, с. XXXII).

В монографията си, посветена на върховенството на правото, Деница Топчийска стига до извода, че концепцията за върховенството на правото съдържа формален и материален елемент. От формална страна тя включва съвкупност от изисквания, насочени към формата и институционалния механизъм на правото. Тяхното съдържание е проекция на основните цели на правото за насочване на поведението на лицата и балансиране на техните интереси и се основава на принципите на формалната справедливост. От материална страна концепцията за върховенството на правото изисква защитата на индивидуалните права и по-

специално правата на човека, които са задължителен минимален елемент на съвременното разбиране за социалната справедливост (Топчийска 2016, с. 4). Параметрите и съотношението между върховенството на правото и справедливостта са предмет на изследване и от Светослав Наумов, който го интерпретира и през призмата на правата на човека и основните свободи (Наумов 2019).

Смесването на понятията „правова държава“ и „върховенство на правото“ в българската правна мисъл се подхранва от непрецизните преводи на Договора за ЕС (ДЕС) и Договора за функциониране на ЕС (ДФЕС) на български, както и на други важни документи на ЕС. Така например чл. 2 от ДЕС, който в оригиналния текст на английски е следният: „The Union is founded on the values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, **the rule of law** and respect for human rights, including the rights of persons belonging to minorities. These values are common to the Member States in a society in which pluralism, non-discrimination, tolerance, justice, solidarity and equality between women and men prevail“. Официалният превод на български е: „Съюзът се основава на ценностите на зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, **правовата държава**, както и на зачитането на правата на човека, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинства. Тези ценности са общи за държавите членки в общество, чиито характеристики са плурализъмът, недискриминацията, толерантността, справедливостта, солидарността и равенството между жените и мъжете“ (Договори за ЕС. Съдебна практика. 2009, с. 33–34).

Още по-голямо объркване предизвиква сравнението на преводите на важни документи, засягащи върховенството на правото на ЕС от последните години.

Съобщението на Комисията до Европейския парламент и Съвета, озаглавено „Нова уредба на ЕС за укрепване на принципа на върховенството на правото“ (Communication from the Commission to the European parliament and the Council: A new EU Framework to strengthen the Rule of Law COM (2014) 158 final) е преведено на български като „Нова уредба на ЕС за укрепване на принципите на **правовата държава**“. По-нататък в текста се използва думата „върховенство на закона“ и „правова държава“, въпреки че в английския текст те са винаги „the rule of law“.

В съобщението се подчертава, че „Наред с демокрацията и правата на човека, върховенството на правото е също един от трите стълба на Съвета на Европа и са потвърдени (в превода на български е използвана думата „утвърдени“) в преамбюла на Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи“ (*преводът мой*). Проблемът е, че целият оригинален доку-

мент е посветен на върховенството на правото („the rule of law“), а преводът въвежда в тежко заблуждение читателите и специалистите, като използва неконсистентно и термините „правова държава“ и „върховенство на закона“. Още по-голямо става объркването, след като по-надолу в текста „the rule of law“ е преведено като „принципите на правовата държава“.

През юли 2013 г. Европейският парламент поиска държавите членки редовно да бъдат оценявани за тяхното продължаващо зачитане на основните ценности на Съюза и изискванията за демокрация и върховенството на правото (в българския превод е употребено „принципите на правовата държава“). Съобщението от 2014 г. има за цел да отговори на това искане и да установи нова рамка за ефективна и кохерентна защита на върховенството на правото в държавите членки. Тази уредба цели да разреши бъдещи заплахи за върховенството на правото в държавите членки преди да са налице условията за активиране на механизма, предвиден в чл. 7 ДЕС.

Съобщението е ключово за разбирането на основната същност на понятието „върховенство на правото“. В него се подчертава, че принципът за върховенство на правото е станал преобладаващият организационен модел на модерното конституционно право и международните организации (включително ООН и Съвета на Европа) за регулиране на упражняването на публичната власт. Той осигурява публичните власти да действат в рамките на ограниченията, установени от правото, в съответствие с ценностите на демокрацията и основните права и под контрола на независими и безпристрастни съдилища.

Документът подчертава, че точното съдържание на принципите и стандартите, произтичащи от върховенството на правото, могат да варират на национално равнище в зависимост от конституционната система на всяка държава членка. При все това съдебната практика на Съда на ЕС и на Европейския съд по правата на човека както и документи, изготвени от Съвета на Европа, които използват по-специално експертните познания на Венецианската комисия, представляват неизчерпателен списък на тези принципи и следователно определят основния смисъл на принципите на върховенството на правото като обща ценност на ЕС, в съответствие с член 2 от Договора за Европейския съюз.

Сред тези принципи са **законността, което означава прозрачен, отчетен, демократичен и плуралистичен законодателен процес; правната сигурност; забраната на произвола на органите на изпълнителната власт; независимостта и безпристрастността на съда; ефективният съдебен контрол със зачитане на основните права; и равенство пред закона.**

Поради терминологичния разноречие в българската правна доктрина би могло да се подкрепи методологическият подход на Стефка Наумова да се използва английският термин „rule of law”, без да се превежда. Тя свързва съвременната концепция за „rule of law” с въпроса за легитимността **на правото**, на властта, която го създава, на институциите, които го прилагат, и т. н. зависи дали дадено управление е тоталитарно или демократично (Наумова 2012, с. 20, 133).

В заключение на този кратък терминологичен преглед би могло да се обобщи следното. Принципът на върховенство на правото се олицетворява в правовата държава, която се ръководи от върховенството на закона. Следователно, по мое мнение, на върха на тази йерархична структура е върховенството на правото. Правовата държава е материализирането на този принцип, а върховенството на закона е функционирането на правовата държава съгласно принципа на върховенството на правото в конституционно устроена демократична държава.

Изкуствен интелект

Терминологията в тази материя също е сложна и нееднозначна. Много автори предпочитат да използват термина „алгоритмично вземане на решения“ (Policcino, De Gregorio 2020). Алгоритъмът може да се опише като „абстракт/резюме, формализирано описание на компютърна процедура“ (Wagner et al. 2018, р. 3). Понякога алгоритъмът решава по напълно автоматизиран начин, като например при филтрирането на спам.

За целите на настоящата статия ще използваме следните дефиниции:

Алгоритъм: завършена последователност от формални правила/команди, обикновено във формата на математическа логика, които позволяват от зададените елементи да се получи резултат.

Изкуственият интелект е широкообхватен термин, който се използва за група от науки, теории и технологии, насочени да подобрят способността на машините да извършват неща, изискващи интелигентност.

Една от дефинициите за ИИ е тази на Европейската комисия в Съобщението относно изкуствения интелект: „Изкуственият интелект (ИИ) се отнася до системи, които изграждат интелигентно поведение чрез анализ на тяхното обкръжение и действат – с някаква степен на автономност – за постигане на специфични цели. Системите, базирани на ИИ, могат да бъдат изцяло софтуерно базирани, действайки във виртуалния свят (например гласови асистенти, софтуер за анализ на изображения, търсещи машини, системи за разпознаване на говор и лица) или ИИ може да бъде поставен в хардуерни уреди (например напреднали

роботи, автономни коли, дроневи или интернет приложения). Ние ежедневно използваме ИИ, например за преводи на езици, за генериране на субтитри на видеа или за блокиране на спам. Много ИИ технологии изискват данни за подобряване на техните постижения. Ако веднъж те действат добре, те могат да помогнат за подобряването на автоматичното вземане на решения в някои области. Например една система, основана на ИИ, може да бъде тренирана и след това използвана за разпознаване на кибератаки на базата на данни от въпросната мрежа от системи. Важно е да се приеме, че терминът ИИ не се отнася до „едно нещо“, а до настоящото технологично развитие и прогрес като цяло. Под ИИ най-много се дискутира нарасналото автоматизиране на задачи чрез използването на учещи машини и автоматизирано вземане на решения. В сърцевината на съвременните дискусии за ИИ и приложения за машинно учене е използването на алгоритми. Алгоритмите са „правила, следвани от машините, както са програмирани от хората, които транслират въведените данни в резултати“ (Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe, Brussels, 25.04.2018, COM(2018) 237 final).

Независимата Експертна група на високо равнище за Изкуствения интелект (AI-HLEG) към Европейската комисия е изработила за целите на нейните документи и дейност следното определение: „Системите на изкуствения интелект (ИИ) са софтуерни (и възможно също хардуерни) системи, изработени от хора, които с дадена комплексна цел действат във физическото или дигитално измерение чрез възприемане на тяхното обкръжение чрез придобиването на данни, интерпретиране на събраните структурирани и неструктурирани данни, разсъждения по знанието или обработката на информацията, произлизаща от тези данни и решават за най-доброто действие/действия, които трябва да се предприемат за постигане на поставената цел.

Системите на ИИ могат или да използват символични правила, или да научат номеричен/цифров модел, те могат също да адаптират тяхното поведение, анализирайки как обкръжението е засегнато от техни предишни действия. Като научна дисциплина ИИ включва редица подходи и техники като машинно обучение (в което задълбоченото обучение – deep learning и засиленото обучение – reinforcement learning) са специфични примери, машинно разсъждение (което включва планиране, изготвяне на график, представяне на знанието и разсъждения, търсене и оптимизация) и роботика (което включва контрол, усещане, сензори и актуатори, както и интегрирани на всички други техники в киберфизични системи“ (A Definition of AI: Main Capabilities and Disciplines. Definition de-

veloped for the purpose of the AI HLEG's deliverables, Document made public on 8 April 2019, достъпен на <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/artificial-intelligence>, последно посетен на 12.12.2020 г.).

Система за изкуствен интелект: машинно базирана система, която може да прави препоръки, да предсказва или взема решения за даден кръг от цели. Това тя прави, като използва машина и/или човешки базирани обяснения за: 1) усещане на реална и/или виртуална среда; 2) да формира това усещане в ръчни или автоматизирани модели и 3) да използва интерпретирането на модели за формулиране на опции за резултати.

Автоматично вземане на решения: процес на вземане на решения с автоматизирани средства. То обикновено привлича използването на автоматизирано разсъждаване, за да помогне или замести процес на вземане на решения, който иначе би могъл да се изпълни от човек. Той не съдържа по необходимост използването на ИИ, но обикновено съдържа събиране и обработка на данни.

Обучение на машини: част от ИИ, представляваща редица от техники и алгоритми, които могат да се използват „да обучават“ машината автоматично да разпознава модели в набори от данни. Разпознавайки моделите в данни, тези машини извличат модели, които обясняват данните, и/или предсказват бъдещи данни. Накратко, това е машина, която може да се учи, без да бъде изрично програмирана да изпълнява тази задача.

Модел: оперативно представяне на цялата или част от външната среда на една система за ИИ, която описва обкръжаващата структура и/или динамики. Моделът представлява сърцето на системата за ИИ. Моделът може да се базира на данни и/или експертно знание, върху човешки и/или автоматизирани средства като машинно обучени алгоритми.

В изложението ще се спра само на два аспекта от върховенството на правото: **забраната на произвола на органите на изпълнителната власт и зачитането на правата на човека.**

Няколко проблема на върховенството на правото и ИИ

Автономност на ИИ и върховенство на правото

Една от основните характеристики на ИИ е автономността. Функцията за самообучение на продуктите и системите с ИИ може да позволи на машината да взема решения, които се отклоняват от първоначалния замисъл на хората и съответно от очакванията на производителите и потребителите. Тази възможност поставя въпроси относно човешкия контрол: как хората да могат да избират и

дали да предоставят на продукти и системи с ИИ възможността за вземане на решения при изпълнението на избраните от човека цели. Не по-маловажно е дали поставените цели са в рамките на върховенството на правото и са съобразени с принципите на правовата държава.

Следва да се подчертае, че съществуващата правна уредба ЕС в областта на безопасността на продуктите не регламентира изрично човешкия надзор над самообучаващите се продукти и системи с ИИ. В ЕС тече процес на изработване на законодателство за регулиране във сферата на ИИ. Остава напълно неясен въпросът за отговорността за вреди, причинени от автономни системи на ИИ. Още по-сложен е проблемът за нематериалните вреди. Европейската комисия счита, че автономността не следва да причинява прекомерен стрес и неудобство за продължителни периоди от време, нито да накърнява психичното здраве. В връзка с това се счита, че факторите, които оказват положително влияние върху усещането за безопасност на възрастните хора, са: да имат стабилни взаимоотношения с медицинския персонал, да имат контрол над ежедневните рутинни дейности и да получават информация за тях. Производителите на роботи, които взаимодействат с възрастни хора, следва да вземат под внимание тези фактори, за да предотвратят рисковете за психичното здраве.

Зависимост от данни и върховенство на правото

Друга съществена характеристика на основаните на ИИ продукти и системи е **зависимостта от данни**. Точността и относимостта на данните са от съществено значение, за да се гарантира, че основаните на ИИ системи и продукти вземат решения в съответствие с предвидената от хората цел.

Според Оресте Поличино и Джовани Де Грегорио „Развитието на събирането на данни, копаенето на данни (т. нар. mining) и алгоритмен анализ, водещи до предвидимо профилиране, имат разрушителна роля“ (Policcino, De Gregorio 2020). Т. нар. Data mining (копаене на данни – *преводът мой*) е вид машинно учене, процесът на разкриване на интересни модели от масивни количества данни (Han, Pei, Kamber 2011, p. 33).

Лошото качество на данните може да застраши личната сфера и да наруши защитата на личните данни. Автоматични системи, използвани в съдебната система, могат да накърнят правото на справедлив процес, на ефективно средство за защита, както и правото на добра администрация. Така например, ако системата за разпознаване на гласове е тренирана главно с мъжки гласове, системата няма да действа правилно при работа с женски гласове. Проблемът за качеството на данните, използвани в системи за ИИ, е разгледан подробно в изследване-

то на Агенцията за основните права в ЕС „Data quality and artificial intelligence – mitigating bias and error to protect human rights“ (Data quality and artificial intelligence – mitigating bias and error to protect human rights 2020 FRA).

Въпросът има и сериозни етични аспекти, които се проучват от различни работни групи в ЕС и Съвета на Европа като Европейската група за етика в науката и новите технологии (The European Group on Ethics in Science and New Technologies – EGE), Комитетът по гражданските свободи, правосъдие и вътрешни работи на Европейския парламент (the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs of the European Parliament – LIBE Committee), Експертната групата на високо равнище по ИИ на Европейската комисия (European Commission’s High Level Expert Group on AI), която е публикувала етични ръководни начала за ИИ през април 2019 г. (Ethic guidelines for trustworthy AI, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai>).

Европейската комисия за ефикасност на правосъдието на Съвета на Европа (The European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) of the Council of Europe) прие Европейска етична харта за използването на ИИ в съдебните системи и тяхното обкръжение (European Ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, достъпна на <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment>), която съдържа принципа за качество и сигурност, включително използването на сертифицирани и нематериални данни.

Върховенството на правото и непрозрачността

Непрозрачността е друга основна характеристика на някои от продуктите и системите с ИИ, която може да произтича от способността им да подобряват резултатите си чрез учене от опит. В зависимост от методологичния подход продуктите и системите с ИИ може да се характеризират с различна степен на непрозрачност. Това може да доведе до процес на вземане на решение на системата, който е труден за проследяване („ефект на черната кутия“). Може да не е необходимо хората да разбират всеки отделен етап от процеса на вземане на решения, но тъй като алгоритмите на ИИ бележат все по-голям напредък и се въвеждат в критични области, от решаващо значение е хората да могат да разбират как са били вземани алгоритмичните решения на системата.

„Ефектът на черната кутия“ може да доведе до дискриминация, която не е била преднамерено целяна. Това зависи от начина, по който са поставени целите (target variable), от дефинирането на вида/класа етикети (class labels); етике-

тирането на обучителните данни; събирането на обучителните данни; селекцията на признаците и прокситата.

Тук възниква основният проблем за правоприлагането. При непрозрачност на системата за ИИ, която е довела до вреди, почти е невъзможно да се уреди и търси отговорност както за поведението, така и за избора на системата с ИИ.

Фредерик Боргезиус очертава няколко области, в които вземането на автоматизирани решения може да доведе до дискриминация.

Първата е дейността на полицията и предотвратяването на престъпления. Ноторният пример, който той дава, е със системата Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions (COMPAS), която се използва в част от САЩ, за да предсказва дали подсъдимите могат да извършат отново престъпление и да подпомага съдиите да наложат пробация. Системата обаче сочи, че чернокожите подсъдими са два пъти по-склонни да извършат престъпление, отколкото белите. Статистики доказват, че в някои случаи различните стандарти за почтеност са несъвместими математически (Borgesius, Frederik Z. 2018, pp. 21 – 23).

Друг съществен аспект е използването на ИИ за расово и етническо профилиране от полицията.

Профилирането може да доведе до това, което Дирк Хелбинг нарича „капиталистическото наблюдение“, което „...основно живее върху данните, които ние предоставяме – дали доброволно или не“. Той употребява този термин не само за обозначаване на тайните служби, но и за профилирането, използвано от частните компании. Сред данните, които могат да се събират, той сочи: доходи, потребление, модели на мобилност, социални контакти, ключови думи, които се появяват в мейлите ни, търсене на модели, навици за четене, модели на гледане, музикални вкусове, дейности у дома, поведение при използване на браузери, запис на гласове, съдържание на снимки, биометрични данни, данни за здравето и др. (Helbing, D. 2020).

Следващ пример, отново даден от Фр. Боргезиус, засяга частния сектор, където използването на ИИ може да има дискриминационен ефект, например при подбор на служители или студенти. Той привежда пример с медицинско училище в Обединеното кралство, където използването на система за ИИ е довело до дискриминация поради пристрастно въведени обучителни данни. Amazon е престанал да използва система за ИИ за скрининг на кандидати за работа, защото тя е била настроена срещу жените (Borgesius, Frederik 2018, pp. 23 – 24).

Върховенството на правото и пандемията от КОВИД-19

Избухването на пандемията от КОВИД-19 стимулира установяването на системи за ИИ за наблюдение и ограничаване на разпространението на болестта. Много страни въведоха дигитални технологии за наблюдение, в частност приложения за проследяване на контактните, за скрининг и откриване на заразни лица, както и за предвиждане на спешните от географски или търговски риск области и сектори, и за моделиране на намесите от страна на публичните власти, основани върху тези предвиждания. Някои устройства като дронове и QR кодове бяха използвани за засилване на карантинните заповеди като необходими за влизане в магазини и обществени места. Системи за ИИ бяха използвани за триаж на болни от КОВИД-19 в Обединеното кралство.

Всъщност примери за нарушаване на личната сфера и застрашаване на безопасността на потребителите има и преди избухването на пандемията от КОВИД-19. Такъв е случаят с нотификацията от Исландия чрез системата на ЕС за бърз обмен на информация във връзка с интелигентен часовник за деца (Нотификация посредством RAPEX от Исландия, публикувана на уеб сайта EU Safety Gate (A12/0157/19)). Този продукт няма да причини пряка вреда на детето, което го носи, но тъй като липсва минимално ниво на сигурност, той лесно може да се използва като инструмент за получаване на достъп до детето. Една от предвидените функции на продукта е била да гарантира безопасността на децата чрез локализиране. Потребителят би очаквал „интелигентният“ часовник да не представлява заплаха за сигурността на децата, която би засегнала тяхната безопасност чрез възможността трети лица да ги проследят и/или да се свържат с тях.

Позоваването върху анализа на големи масиви от данни за населението показват, че използването на средствата на ИИ не е справедливо по отношение на някои общности и в частност малцинствените групи, които живеят в бедност, че се е стигнало до влошаване на техния здравен статус и те са били допълнително дискриминирани по време на пандемията. Особено ясен пример е с ограниченията за придвижването на такива лица, което се счита за нарушаване на социалното дистанциране.

Използването на големи бази данни и алгоритмични системи за борба с пандемията също повдига въпроса за сериозна намеса в личната сфера и защитата на личните данни. Много изследователи сочат увеличение на словото на омразата в интернет по отношение на лица, принадлежащи към малцинства и ЛГБТ хора, както и физически атаки срещу тях (Helbing 2020).

Заклучение

Представените няколко дискуссионни проблема за върховенството на правото и изкуствения интелект ще продължават да занимават специалистите в областта на новите технологии и законодателя както на европейско, така и на национално равнище. Извън настоящето кратко представяне е универсалната уредба. Изследванията трябва да продължат в насока да се изяснят етапите в създаването на алгоритмите, подборът на базите данни, процесът на обучение на машините и т.н., в които може да се приложат основополагащите норми за закрила на правата на човека и основните свободи и те да се съобразят с другите компоненти на понятието за върховенство на правото.

Но дори сега с голяма степен на сигурност може да се твърди, че най-непропорционално засегнати при използване на изкуствения интелект в периода на пандемия от КОВИД-19 са жените, децата, възрастните, икономически поставените в по-лошо положение, ЛГТБ общностите, хората с увреждания, расови, етнически и религиозни групи.

Предстои да се изследват въпросите за ИИ и защитата на други основни права и свободи на човека: свободата на изразяване, правото на мирни събрания, правото на образование, на убежище, правото на колективно договаряне, на добра администрация, защитата на потребителите, социалната сигурност и подпомагане и др.

Остават открити много въпроси за това в кои сфери на обществения живот да се използва ИИ, какъв контрол да се осъществява над частния бизнес, произвеждащ системите на ИИ, как публичните власти да използват ИИ при зачитане на правата на човека и основните свободи, как да се защитят правата на потребителите, как да се преодолее непрозрачността и да се гарантира сигурността.

Тази публикация е част от развитие на научната дейност по проект Bringing the 'Hidden Integration in Europe' in Studying and Teaching EU: an Optimistic Account, осъществяващ се с финансовата подкрепа на програма Еразъм+, Жан Моне центрове.

Подкрепата на Европейската комисия за изготвянето на настоящата публикация не представлява одобрение на съдържанието, което отразява гледните точки само на автора, и не може да се търси отговорност от Комисията за всяка употреба, която може да бъде използвана за информацията, съдържаща се в нея.

Бележки

- ¹ Учени от Санфордския университет разработват през 2017 г. софтуер за разпознаване на рак на кожата. Те използват алгоритъм за дълбоко обучение за разпознаване на снимки и го тренират със 129 450 фотоса на 2032 болни от рак на кожата. В последващия тест софтуерът разпознава рак на кожата със същите резултати като трима кожни лекари. *Künstliche Intelligenz erkennt Hautkrebs*, 09.02.2017.
- ² Постановено по к.д. № 17/2018 г., Обн., ДВ бр. 13 от 14.02.2020 г.
- ³ Георги Ангелов, Гроздан Илиев, Надежда Джелепова, Павлина Панова, Атанас Семов и Красимир Влахов.
- ⁴ Resolution 1594 (2007) The Principle of the Rule of Law, Text, adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 23 November 2007 (Doc. 11343, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur Mr Jurgens), <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17613&lang=en>, посетен на 29.11.2020 г.

Литература

1. Илиева, И. в БОРИСОВ, О., Илиева, И. и Драгиев, А. (2009) *Универсални международни органи*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
2. Димов, Т., (2020) *Rule of Law: господство на правото или господство чрез правото*, в Научни четения на тема „Социологията на правото и съвременните насоки в развитието на правното познание“. Сборник по повод 150-годишнината от създаването на БАН и юбилей на основоположника на съвременната социология на правото в България проф. д-р Стефка Наумова, Сноумод
3. Policcino, O. and De Gregorio, G. *Constitutional Democracy in the Age of Algorithms: The Implications of Digital Private Powers on the Rule of Law in Times of Pandemics*, [online] <http://www.medialaws.eu/constitutional-democracy-in-the-age-of-algorithms-the-implications-of-digital-private-powers-on-the-rule-of-law-in-times-of-pandemics/>, посетен на 26.11.2020 г.
4. Топчийска, Д. (2016) *Резюме на представления монографичен труд „Върховенството на правото. Теоретични аспекти“*. [online] file: // C:/Users/Irena/Downloads/resume-denitza-toptchiyska-12-june2017%20(1).pdf
5. Наумов, С. (2019) *Юридическият дискурс на справедливостта (теоретико-правни и правнофилософски аспекти)*, Сноумод

6. Resolution 1594 (2007) The Principle of the Rule of Law, Text, adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 23 November 2007 (Doc. 11343, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur Mr Jurgens), [online] <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17613&lang=en>, посетен на 29.11.2020 г.

7. Конституция на Република България, Близнашки, Г. Встъпителна статия. (2019). Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

8. Близнашки, Г. (2019) *Ценности, принципи и институции на Конституцията на Република България от 12 юли 1991 година*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

9. Договори за ЕС. Съдебна практика. (2009). Сиби

10. Наумова, С. (2018) *Социология на правото. Исторически традиции и перспективи на развитие*. Институт за държавата и правото – БАН, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe, Brussels, 25.04.2018, COM(2018) 237 final

11. A Definition of AI: Main Capabilities and Disciplines. Definition developed for the purpose of the AI HLEG's deliverables, Document made public on 8 April 2019, [online] достъпен на <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/artificial-intelligence>, последно посетен на 12.12.2020 г.)

12. Data quality and artificial intelligence - mitigating bias and error to protect human rights, [online] достъпно на https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-data-quality-and-ai_en.pdf, последно посетен на 13.12.2020 г.

13. Ethic guidelines for trustworthy AI, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai>, [online] последно посетен на 13.12.2020 г.

14. European Ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, [online] достъпна на <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment>, последно посетен на 13.12.2020 г.

15. WAGNER, B. (2018) *Ethics as an Escape from Regulation: From ethics-washing to ethics-shopping?* In M. Hildebrandt (Ed.), *Being Profiling*. Cogitas ergo sum. Amsterdam University Press

16. HAN J., PEI and KAMBER, M. (2011) *Data mining: concepts and techniques* Elsevier

17. Data quality and artificial intelligence - mitigating bias and error to protect human rights. (2020) FRA, достъпно на <https://fra.europa.eu/en/publication/2019/>

data-quality-and-artificial-intelligence-mitigating-bias-and-error-protect, последно посетен на 14.12.2020 г.

18. Borgesius, F. Z. (2018) *Discrimination, Artificial Intelligence and algorithmic Decision-Making*, Directorate General of Democracy, Council of Europe

19. Helbing, D. (2020) A Planetary Scale Threat. How much worse can it get ? (August 3, 2020) [online] <http://futurict.blogspot.com/2020/08/planetary-scale-threats-by-digital.html>. It was partially supported by the European Commission funded project „Humane AI Network“ (grant #952026)

THE RULE OF LAW AND THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Irena ILIEVA

Abstract

The article is aimed at presenting the linkage and interrelation between the rule of law and the artificial intelligence in some critical aspects as the autonomy of the AI systems, the quality of the data, the lack of transparency, as well the problem for protection of human rights and fundamental freedoms in the time of COVID-19 pandemic

Key words: rule of law, artificial intelligence, artificial intelligence system, pandemic COVID-19, human rights.